
Otwarcie sesji, obrady, zamknięcie sesji

Palestra 27/8(308), 9-18

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Część pierwsza

OTWARCIE SESJI, OBRADY, ZAMKNIĘCIE SESJI

OTWARCIE SESJI

Otwarcie sesji odbyło się w dniu 26 listopada 1982 r. o godz. 11 w sali konferencyjnej Rady Adwokackiej w Warszawie.

W uroczystym otwarciu udział wzięli goście honorowi: Zastępca Przewodniczącego Rady Państwa prof. dr Kazimierz Secomski, Podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Zdzisław Jędrzejczak, prezes Sądu Najwyższego Antoni Filcek, przedstawiciel Prokuratora Generalnego dyrektor departamentu prok. Henryk Pracki, prezes Zarządu Głównego Zrzeszenia Prawników Polskich, poseł na Sejm adw. dr Zdzisław Czeszejko-Sochacki, dyrektor Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce prof. Czesław Pilichowski, naczelnik Wydziału ds. Adwokatury w Ministerstwie Sprawiedliwości sędzia Jerzy Kiełbowicz, prezes Stowarzyszenia Radców Prawnych adw. Jacek Żuławski, adwokaci-posłowie na Sejm: Halina Latecka, Genowefa Rejman i Franciszek Sadurski, wiceprezisi Naczelnej Rady Adwokackiej: poseł na Sejm Maria Budzanowska i Jerzy Biejał, prezes Wyższej Komisji Dyscyplinarnej adw. Lucjan Gluza, dziekani okręgowych rad adwokackich: Maciej Dubois, dr Eugeniusz Sindlewski, Jerzy Skorzyński, dr Jerzy Sieklucki i Franciszek Wysocki, członkowie Rady Adwokackiej w Warszawie.

Byli obecni przedstawiciele prasy. Z Redakcji „Palestry” — redaktor naczelny adw. Zygmunt Skoczek, zastępca redaktora naczelnego adw. Stefan Mizera i sekretarz adw. Edmund Mazur.

Salę szczerze wypełnili uczestnicy sesji i zaproszeni goście.

Zagajenie

Obrady zagaił adw. Witold Bayer, współprzewodniczący Komitetu Organizacyjnego i kierownik Ośrodka Badawczego Adwokatury:

„W imieniu Komitetu Organizacyjnego mam zaszczyt powitać Zastępcę Przewodniczącego Rady Państwa Pana prof. Kazimierza Secomskiego oraz wielce szanownych i dostojnych Gości.

Pozdrawiam serdecznie Koleżanki i Kolegów przybyłych na sesję z siedemnastu izb adwokackich. Witam kolegów historyków adwokatury.

Witam uczestników pamiętnych zdarzeń lat wojny! Z czcią chyłę czoło przed Wami, którzy w walce o niepodległość żołnierskim męstwem, cywilną odwagą i ofiarnym trudem przydaliście chwały polskiej adwokaturze.

Witam wszystkich zebranych!

Sesja naukowa na temat «Adwokatura polska w latach 1939—1945» została zorganizowana z inicjatywy Ośrodka Badawczego Adwokatury przy Naczelnej Radzie Adwokackiej. W ubiegłym roku¹ kierownictwo Ośrodka zaprosiło kolegów-autorów opracowań historycznych na dwie kolejne narady poświęcone ustaleniu pro-

¹ Tj. 1981 r. (przyp. Red.).

gramu i założeń sesji. O współudział w organizacji Ośrodek zwrócił się do Rady Adwokackiej w Warszawie i do Zarządu Głównego Stowarzyszenia Adwokatów i Aplikantów Adwokackich. Obie instytucje przyjęły zaproszenie, lecz na skutek wprowadzenia stanu wojennego działalność Stowarzyszenia uległa zawieszeniu.

W dniu 12 grudnia ubiegłego roku powstał Komitet Organizacyjny w składzie: Witold Bayer, Stanisław Dryjski, Hanna Nowodworska-Grohman, Henryk Piełiński, Andrzej Rościszewski, Jadwiga Rutkowska i Maria Staniszkis. W dniu 5 października bieżącego roku² zmarł kol. Dryjski.

Została również powołana Rada Naukowa sesji, którą tworzą: dr Roman Łyczewek, dr Kazimierz Ostrowski, Karol Pędowski, Karol Potrzebowski i prof. dr hab. Wacław Szyszkowski.

Komitet Organizacyjny zaprosił imiennie do udziału w sesji członków Rady Programowej i współpracowników Sekcji historycznej Ośrodka Badawczego Adwokatury: członków redakcji «Słownika Biograficznego Adwokatów Polskich» i «Szkiców z dziejów adwokatury polskiej», autorów innych opracowań historycznych z dziedziny adwokatury oraz wybitnych uczestników zdarzeń objętych programem sesji. Z powodu obecnej sytuacji społecznej i gospodarczej w kraju nie mogliśmy zaprosić kolegów z Polonii adwokackiej.

Komitet zwrócił się z apelem do członków adwokatury o nadsyłanie wszelkich materiałów mających wartość dla poznania dziejów adwokatury w latach 1939—1945. Komunikat o celach i programie sesji otrzymały wszystkie zespoły adwokackie. Został on również ogłoszony w nrze 6/7 «Palestry» z bieżącego roku.

W sesji bierze udział 65 adwokatów. Zgłoszono 82 opracowania: referaty monograficzne, wspomnienia i informacje historyczne.

Celem sesji jest rozszerzenie i pogłębienie wiedzy o dziejach adwokatury polskiej w okresie II wojny światowej, a zwłaszcza o udziale adwokatów w walkach narodu polskiego o niepodległość i o ich postawie moralnej oraz politycznej w tym okresie.

Szczegółowy program obrad sesji obejmuje cztery działy tematyczne.

Dział I jest poświęcony adwokaturze jako grupie zawodowej działającej w czasie okupacji. Omówione zostaną: nadzór niemiecki nad adwokaturą polską oraz konspiracyjna organizacja i działalność adwokatury.

W dziale II rozważany będzie udział adwokatów w walkach zbrojnych, tj. w wojnie 1939 r., w oddziałach partyzanckich, w powstaniu warszawskim i w polskich formacjach wojskowych na Wschodzie i na Zachodzie

Adwokaci w podziemnej administracji cywilnej w kraju i w reprezentacji Państwa Polskiego na Wschodzie i Zachodzie — to temat III działu obrad. Za przedmiot badań w tym zakresie uważamy ponadto: sądownictwo konspiracyjne, działalność społeczną w Patronacie oraz w Radzie Głównej Opiekuńczej i Polskim Czerwonym Krzyżu, działalność polityczną oraz udział adwokatów w konspiracyjnym nauczaniu i w konspiracyjnej prasie.

Martyrologia adwokatury stanowi IV dział tematyczny. Zbrodniczy plan Hitlera biologicznego zniszczenia narodu polskiego wykonywany był przez okupanta z metodycznym okrucieństwem. Represje w ramach akcji AB wymierzone przeciwko adwokaturze polskiej, jako jednej z najaktywniejszych grup inteligencji, przyniosły cierpienia i męczeńską śmierć tysiącom naszych kolegów. Biuro Odszkodowań Wojennych przy Radzie Ministrów ogłosiło w 1947 r. sprawozdanie ze strat

² Tj. 1982 r. (przyp. Red.).

i szkód wojennych Polski w latach 1939—1945. Największe i szczególnie dotkliwe straty z grona inteligencji poniosła adwokatura — 56%.

Dokument zachowany w archiwum Naczelnej Rady Adwokackiej zawiera znamienne liczby. W 1939 r. lista adwokatów w Polsce wymieniała nazwiska 7 925 osób. W dniu 31 grudnia 1946 r. wpisanych na listę było zaledwie 3 018 adwokatów.

Dzisiaj o godz. 9³⁰ w kościele św. Aleksandra ks. biskup Władysław Miziołek odprawił mszę świętą i wygłosił homilię w intencji adwokatów i aplikantów adwokackich, poległych i zamordowanych w czasie II wojny światowej.

Przed otwarciem sesji delegacja Komitetu Organizacyjnego złożyła kwiaty pod tablicą ku czci 720 adwokatów i aplikantów Izby warszawskiej oraz na grobach zasłużonych przywódców konspiracyjnej adwokatury w Palmirach i na cmentarzu Powązkowskim.

Uzupełnieniem sesji jest wystawa, która obrazuje patriotyczną postawę i działalność adwokatów polskich oraz martyrologię adwokatury. Wystawa zawiera eksponaty ze zbiorów Muzeum Adwokatury Polskiej (w stanie organizacji) i ze zbiorów uczestników sesji.

Zarząd Klubu Adwokatów Pisarzy na zebraniu 31 maja 1982 r. podjął uchwałę następującej treści: «W dniach 26—28 listopada 1982 r. w Warszawie odbędzie się sesja naukowa. Oceniając doniosłe jej znaczenie wyrażamy nadzieję, że historyczne wydarzenia lat 1939—1945 staną się również inspiracją twórczą i znajdą swój artystyczny kształt w utworach literackich adwokatów i aplikantów adwokackich w Polsce. Ożywiony tą intencją, Zarząd Klubu Adwokatów Pisarzy ogłasza konkurs na utwór literacki prozą na temat związany z okresem walk i okupacją hitlerowską w Polsce w latach 1939—1945».

Regulamin konkursu stanowi, że utwory należy zgłaszać do dnia 1 marca 1983 r. pod adresem Klubu Adwokatów Pisarzy.

W związku z naszą sesją, w niedzielę 28 listopada o godz. 14.00 nastąpi odsłonięcie na ścianie budynku przy ul. Filtrowej 7 tablicy pamiątkowej o treści: «W tym domu zmarł w dniu 19.X.1942 r. Cyryl Ratajski, adwokat, prezydent miasta Poznania w latach 1922—1934, pierwszy delegat Rządu na Kraj w latach 1940—1942, wybitny mąż stanu, wielki patriota. Naczelna Rada Adwokacka 1982 r.».

Uroczystość odsłonięcia tablicy uwieńczy dotychczasowe starania Komitetu Społecznego działającego pod przewodnictwem adw. Karola Potrzebowskiego. Opis tej uroczystości zamieszczony został w części IV, str. 108—109.

Komitet Organizacyjny żywi nadzieję, że przedstawione na sesji opracowania naukowe i twórcza dyskusja wzbogacą wiedzę historyczną o postawie i działaniach adwokatów polskich w latach 1939—1945 oraz uzasadnią pogląd, że w bohaterskiej walce narodu polskiego o niepodległość adwokatura wiernie służyła Ojczyźnie.

Przemówienie wiceprezesa NRA adw. Jerzego Biejata

Z powodu choroby nie mógł przybyć na otwarcie sesji prezes Naczelnej Rady Adwokackiej prof. dr hab. adw. Kazimierz Buchała. W jego zastępstwie otworzył sesję wiceprezes adw. Jerzy Biejat w następujących słowach:

„Zorganizowanie sesji naukowej «Adwokatura polska w latach 1939—1945» jest wyrazem głębokiej społecznej potrzeby. Tkwi wśród nas wszystkich potrzeba powracania myślą do jednego z najbardziej dramatycznych okresów naszej historii. Istnieje nieodparte dążenie do utrwalania i pogłębiania wiedzy o dziejach adwokatury polskiej w czasie najstraszniejszej z wojen. Cięży na nas także obowiązek przekazania młodemu pokoleniu adwokatów i aplikantów adwokackich naszej pamięci i wiedzy o adwokatach, którzy walczyli w obronie ojczyzny na polach bitew, o tych, którzy w walce o godność człowieka zginęli zamordowani w więzieniach i obozach, i o tych wreszcie, którzy w konspiracji tworzyli podziemne struktury samorządu adwokackiego. Jestem pewien, że sesja będzie stanowiła także wyraz hołdu dla tych adwokatów, którzy w okresie II wojny światowej złożyli daninę krwi i daninę życia w imię miłości ojczyzny, którzy największą ofiarą potwierdzili nasze umiłowanie ziemi ojczystej. Będzie ona także wyrazem naszego podziwu i naszej dumy, że taka była polska adwokatura daty II wojny światowej.

Stara, jakże głęboka sentencja głosi, że narody, które tracą pamięć, tracą życie. Dlatego też obowiązkiem naszym jest utrwalenie w pamięci tego, co stanowiło o sile i wielkości adwokatury polskiej w latach 1939—1945. Musimy wracać myślą do idei bezgranicznego poświęcenia dla dobra ogółu, o odrzuceniu na bok — w obliczu niebezpieczeństwa dla kraju — wszelkich sporów politycznych, które dzieliły adwokatów okresu międzywojennego. Ci sami ludzie, którzy jeszcze wczoraj spierali się zaciekle na tle politycznym czy społecznym, którzy reprezentowali różne światopoglądy, różne kręgi kulturowe, potrafili odrzucić spory, zintegrowali się, gdy padło hasło: ojczyzna w potrzebie! Stało się tak, jak powiedział Broniewski: «Są w ojczyźnie rachunki krzywd, obca dłoń ich też nie przekreśli, ale krwi nie odmówi nikt: wysączymy ją z piersi i z pieśni».

Adwokatura polska w walce o niepodległość złożyła ciężką ofiarę z życia wielu najlepszych swych członków. Ponad 50% adwokatów polskich nie przeżyło II wojny światowej. Ofiara ta złączyła nasz zawód ścisłymi więzami z całym społeczeństwem polskim. Nie po raz pierwszy wspominamy tych kolegów, którzy zginęli. W dniu 24 listopada 1946 r. zorganizowano akademię ku czci adwokatów, którzy polegli lub zostali zamordowani w czasie okupacji. Przemawiając na tej akademii, nieżyjący już adw. Mieczysław Jarosz powiedział: «Wam, coście padli w dobie najstraszniejszej z wojen, składając hołd mówimy: życie wasze nie skończyło się na miejscu kaźni, trwa ono dalej, istnieje. Życie w naszych sercach, w naszych umysłach, w naszej wiecznej pamięci, w tym skromnym hołdzie, jaki wam dzisiaj składamy».

Ale hekatomba polska w czasie II wojny światowej to nie tylko hekatomba ofiar, to nie tylko mabożeństwa żałobne, pogrzeby i płacz osieroconych rodzin. Adwokatura lat 1939—1945 to przede wszystkim walka, walka zbrojna na polach bitew, walka podziemna na terenie okupowanego kraju, to pomoc dla potrzebujących, to zakonspirowana działalność samorządowa, to działalność społeczna i praca zawodowa. Rozwinięcie tej problematyki to podstawowe zadanie sesji. Musimy przedstawić aktualny stan wiedzy dotyczącej tej jakże bogatej gałęzi historii adwokatury. Musimy przypomnieć, że wbrew wszelkim najsurowszym zarządzeniom okupanta, wbrew najsroższym zakazom i groźbom działał konspiracyjny samorząd adwokacki, prowadzono zajęcia szkoleniowe dla aplikantów, organizowano sesje egzaminacyjne, ba, organizowano nawet uroczyste ślubowania nowo wpisanych na listę adwokatów. Działania te miały olbrzymie znaczenie. Dawano w ten sposób wyraz temu, że okupant nie jest wszechmocny, że umęczony naród

polSKI istnieje i istnieją też jego władze, które działają opierając się na szerokim mandacie społecznym, że wreszcie jako jedno z ogniw tych władz działa obdarczony powszechnym zaufaniem środowiska konspiracyjny samorząd adwokacki.

Henryk Sienkiewicz w swoim sławnym przemówieniu wygłoszonym w Sztokholmie w grudniu 1905 r., gdy dziękował Szwedzkiej Akademii Nauk za przyznaną mu nagrodę Nobla, występując nie jako odznaczony pisarz, lecz jako obywatel nie istniejącego państwa polskiego, mówił: «Zaszczyt ten, tak cenny dla wszystkich, o ileż jeszcze cenniejszym musi być dla syna Polski. Głoszono ją umarłą, a oto jeden z tysięcznych dowodów, że ona żyje, głoszono ją niezdolną do myślenia i pracy, a oto dowód, że działa, głoszono ją podbitą, a oto nowy dowód, że umie zwyciężać».

Takie właśnie miała znaczenie podziemna działalność władz, a w tym i samorządowa działalność adwokatury, prowadzona z narażeniem życia, na przekór tezie, że Państwo Polskie istnieć przestało, na przekór mitowi o tysiącletniej Wielkiej Rzeszy Niemieckiej. Jestem pewien, że sesja wzbogaci i pogłębi naszą pamięć i naszą wiedzę o tym dramatycznym rozdziale polskich dziejów, że będzie ona ważnym etapem na drodze do utrwalenia dla przyszłych pokoleń adwokatów prawdy o adwokaturze w latach 1939—1945, o jej walce i o jej martyrologii.

Ogłaszam sesję naukową «Adwokatura polska w latach 1939—1945» za otwartą».

Następnie wiceprezes Jerzy Biejat odczytał uchwałę prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 9 listopada 1982 r. treści następującej:

„W związku z uchwałą Rady Naukowej sesji na temat «Adwokatura polska w latach 1939—1945» Prezydium NRA postanowiło:

1. Za wybitne zasługi w pracy zawodowej i w działalności samorządowej przyznać adw. **Marianowi Szpili** Złotą Odznakę «Adwokatura PRL».
2. Za wybitne zasługi w pracy zawodowej i za konspiracyjną działalność w czasie okupacji w ruchu oporu adwokatury polskiej przyznać pośmiertnie adwokatom: **Bolesławowi Bielawskiemu**, **Leonowi Nowodworskiemu** i **Feliksowi Zadrowskiemu** Złotą Odznakę «Adwokatura PRL».

J. Biejat wręczył legitymację i odznaki przedstawicielom rodzin zmarłych adwokatów: adw. H. Nowodworskiej-Grohman, córce mec. Leona Nowodworskiego, i p. Irenie Rokickiej, szwagierce mec. Feliksa Zadrowskiego.

Prelekcja adw. W. Bayera

Następnie głos zabrał adw. Witold Bayer i wygłosił prelekcję pt. „Konspiracyjna organizacja i działalność adwokatury polskiej w okresie okupacji hitlerowskiej”. Fragmenty tej prelekcji przytoczone są w części II niniejszego opracowania, mianowicie w I dziale tematycznym obrad sesji (str. 19—24).

Wystawa historyczna

Program otwarcia sesji obejmował jeszcze trzy pozycje dotyczące wystawy historycznej 1939—1945: słowo wstępne adw. Henryka Pielńskiego, zastępcy kierownika Ośrodka Badawczego Adwokatury i zarazem komisarza wystawy, przemówienie adw. Macieja Dubois, dziekana Rady Adwokackiej w Warszawie, oraz opis wystawy pióra H. Kalinowskiej. Pozycje te podane są w części III (str. 103—107).

ZEBRANIA PLENARNE W DNIACH OD 26 DO 28.XI.1982 r.

Kierownictwo obrad

W dniu 26 listopada 1982 r. o godz 16⁰⁰ rozpoczęło się pierwsze zebranie plenarne, które otworzył adw. Witold Bayer słowami:

„Komitet Organizacyjny uznał za niecelowe powołanie prezydium obrad ze względu na roboczy charakter naszego zebrania. Jest jednak rzeczą konieczną, aby nad przebiegiem sesji czuwała osoba kierująca obradami. Program sesji obejmuje cztery działy tematyczne. W toku przygotowań Komitet Organizacyjny rozważył możliwość powierzenia kierownictwa obrad w ramach każdego działu bohaterom wydarzeń 1939—1945, najbardziej godnym tego wyróżnienia. Próby wyboru okazały się chybotliwe. Czyniąc zadość naszym intencjom, wypadaloby zwrócić się niemal do wszystkich uczestników sesji. Dlatego Komitet przyjął inną miarę oceny kandydata — jego wiedzę historyczną. Wyboru dokonano jednomyślnie. Komitet zaprosił na przewodniczącego obrad kol. adw. dra Romana Łyczywka. Mam zaszczyt przedstawić go. Członek Naczelnej Rady Adwokackiej, działacz tajnego harcerstwa w czasie okupacji, doktor nauk prawnych, naczelny redaktor «Słownika Biograficznego Adwokatów Polskich», redaktor wydawnictwa «Szkice z dziejów adwokatury polskiej», autor wielu opracowań historycznych, laureat nagrody historycznej Naczelnej Rady Adwokackiej, dwukrotnie wyróżniony przez Ośrodek Badawczy Adwokatury za osiągnięcia twórcze w dziedzinie historii adwokatury, przewodniczący Rady Naukowej niniejszej sesji. Jednym słowem — wybitny znawca dziejów adwokatury polskiej. Jestem przekonany, że Koleżanki i Koledzy powitają życzliwie Romana Łyczywka jako przewodniczącego obrad”.

Przemówienie adw. dra Romana Łyczywka na temat perspektyw sesji

Po objęciu przewodnictwa dr Łyczywek wygłosił następujące przemówienie:

„Dziękuję za zaufanie okazane mi przez powierzenie przewodniczenia na posiedzeniach sesji. Postaram się nie zawieść oczekiwań Koleżanek i Kolegów

Wygłoszone już na posiedzeniu inauguracyjnym przemówienia, a zwłaszcza odczyt mec. Bayera, określiły w sposób pełny program sesji i jej znaczenie. W tych warunkach pozostaje mi, zarówno z tytułu przewodnictwa w obradach jak i poprzedniego sprawowania funkcji przewodniczącego Rady Naukowej, krótko scharakteryzować założenia metodyczne tych kilkudniowych obrad, które mamy przed sobą.

Upłynęło około 40 lat od wydarzeń, których badaniu poświęcona jest sesja. Czterdzieści lat to w przybliżeniu okres twórczej pracy jednego pokolenia. Nauwa to obawę, że sesja ta odbywa się z nadmiernym i szkodliwym opóźnieniem. Trudno przyjąć takie stanowisko bez poważniejszych zastrzeżeń. To prawda. W ciągu tak długiego czasu niejedno zatarło się w pamięci, a ponadto — co na pewno jest ważniejsze — zabrakło już wielu ważnych uczestników wydarzeń tamtego okresu. Należy jednak mieć na uwadze, że czas odgrywa istotną, w dużej mierze pozytywną rolę selekcyjną w ocenie wydarzeń, które pod wpływem bieżącego zaangażowania i emocji uczestnicy skłonni są widzieć nazbyt subiektywnie. Odnosi się to do osobistych ocen każdego z nas, którzy przeżyli czynnie okres sprzed 40 lat. W nie mniejszym stopniu na pewno odnosi się to do ogólniejszych ocen tego okresu.

Głównie dopiero ostatnie lata przyniosły bardziej wyważone ogólne oceny problemów narodowych okresu wojny, dopiero teraz zakorzeniła się skłonność do uznawania racji nie tylko własnych. W perspektywie minionego od tych lat okresu

wiele zagadnień widać chyba jaśniej, może bez wielu szczegółów, ale w lepszych proporcjach.

Lata powojenne były trudne. Odbudowywało się kraj, każdy odbudowywał swoje własne sprawy życiowe i zawodowe. Nie bez wpływu wreszcie było może i to, że niektórzy referenci tej sesji mieli dość szczególne przeszkody w zajmowaniu się problematyką historyczną. W każdym razie należy uznać, że sesja ta odbywa się w czasie, gdy nie należało już zwlekać ze zgromadzeniem zamierzonych materiałów historycznych. Każde dalsze opóźnienie musiałyby wpłynąć zdecydowanie ujemnie na kompletność materiałów.

Oczywiście, w ubiegłych latach tą problematyką historyczną zajmowali się koledzy i zgromadzili sporo faktów. Dość wspomnieć publikacje zwłaszcza kolegów Bayera, Krzeмиńskiego, Pędowskiego czy Kohutka. Istnieje jednak istotna różnica między tym, co na temat dziejów adwokatury w okresie okupacji już napisano, a tym, co zamierzamy obecnie opracować. Dotychczas gromadzono cenne i interesujące przyczynki do tych dziejów. Obecnie chcemy opracować same dzieje adwokatury tego czasu. Wymaga to, oczywiście, koncepcji metodycznej, czego wyrazem jest podział gromadzonego materiału na cztery bloki tematyczne: życie zawodowe adwokatów, służba wojskowa i obozy jenieckie, cywilna służba państwowa i społeczna w konspiracji oraz martyrologia. Każdy taki blok tematyczny jest referowany przez jednego lub dwu sekretarzy naukowych.

Nowy i niełatwy musimy przyjąć punkt odniesienia do całości materiałów, które gromadzimy i będziemy nadal gromadzić. Okres wojny pod wieloma względami był wyjątkowy. Niewielu adwokatów w tym czasie pozostało na miejscu swojej przedwojennej pracy, stosunkowo niewielu w ogóle zawód swój wykonywało w taki sposób, jak w latach poprzednich. Nastąpiły najdalsze przesunięcia dotyczące miejsca życia jednostek, najbardziej jaskrawe zmiany w charakterze podejmowanych prac. Utrudniło to, oczywiście, w najwyższym stopniu gromadzenie materiałów, które trzeba było zbierać dosłownie z całego świata, dotyczyło zaś ogromnej liczby (przekraczającej 50% stanu adwokatury) ludzi z zawodu, którzy zginęli w okresie wojny. Niemniej jednak stanęliśmy zdecydowanie na stanowisku, że ramy historii adwokatury okresu wojny zawierają nie tylko przejawy działań jawnego lub tajnego samorządu adwokackiego, nie tylko pracę adwokatów o charakterze zawodowym, ale wszelką godną utrwalenia działalność adwokatów w okresie wojny i okupacji.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że przy takim założeniu powstaną ogromne trudności w zebraniu już nie „pełnego”, ale chociażby „reprezentatywnego” materiału źródłowego. Trud ten podejmujemy świadomie uważając, że w ten sposób właśnie należy się ustosunkowywać do traktowania historii adwokatury, którą — jak słusznie stwierdza ustawa — tworzy nie działalność zawodowa adwokatów, lecz ogół adwokatów i aplikantów adwokackich. To założenie przesądza o bardzo ważnej kwestii wiążącej się ściśle z obecną sesją. Dla jej organizatorów jest rzeczą oczywistą, że nie może się ona stać zakończeniem pewnych prac, lecz będzie raczej ich początkiem, że jej wyniki tylko wtedy będą miały znaczenie, kiedy oprócz referowania i krótkiego przedyskutowania zgromadzonych już materiałów dyskutować będziemy na temat kierunków dalszych poszukiwań i kiedy będziemy myśleli nad stopniowym systematyzowaniem wiedzy na ten temat.

Jako przewodniczący Rady Naukowej sesji nie mogę ukrywać dość dużych trudności, na jakie natknęliśmy się przy analizowaniu zgromadzonego materiału. Jest on bardzo niekompletny i ma duże luki. Zdajemy sobie w przybliżeniu sprawę z rozmiarów tych luk. Mimo to jest on ogromny, obejmujący około 80 referatów

i przyczynków, niejednokrotnie bardzo ważnych i interesujących. Byłoby rzeczą niemożliwą referować wszystkie nadesłane materiały na sesji. Wejdą one natomiast do archiwów sesji i będą dostępne dla wszystkich, którzy będą zainteresowani odpowiednimi studiami. Rada Naukowa musiała podjąć niewdzięczne zadanie skrócenia referatów, które będą odczytywane na sesji przez autorów, i wyznaczenia tych opracowań, które tylko w najkrótszej formie będą przedstawione przez sekretarzy naukowych odpowiednich działów tematycznych.

Obfitość materiałów i chęć przedstawienia ich uczestnikom sesji w możliwie szerokim zakresie ograniczają w sposób zasadniczy czas, jaki możemy przeznaczyć na dyskusję. Intencją naszą nie jest podejmowanie dyskusji na temat kwestii wątpliwych czy spornych. Sądzymy, że uzupełnienie lub korekta takich kwestii powinna być wykonana możliwie na piśmie przez złożenie odpowiednich uwag do protokołu sesji. Chcielibyśmy, by z natury rzeczy ograniczona dyskusja była poświęcona przede wszystkim sugestiom co do formy i kierunku dalszych badań przedstawionej problematyki. Oczywiście, nie jest to żadne formalne ograniczenie dyskusji. Proszę tę uwagę traktować jako prośbę i apel przewodniczącego, którego obciąża niełatwy przecież obowiązek sprawnego przeprowadzenia narad w określonym czasie.

Intencją organizatorów sesji jest, by znaczna część zgromadzonych materiałów została opublikowana w możliwie krótkim czasie. Wszystkie zgromadzone już materiały, jak również następne, które będą wpływały do Ośrodka Badawczego Adwokatury, będą służyć do zrealizowania ambitnego planu, a mianowicie opublikowania obszernej, opartej na naukowych podstawach historii adwokatury polskiej”.

Obrady sesji

Kierownictwo obrad stanowili: przewodniczący sesji dr R. Łyczywek, sekretarz sesji J. Rutkowska oraz odpowiedni sekretarze naukowcy działów tematycznych przy ich omawianiu.

Właściwe obrady, jakie się następnie rozpoczęły, toczyły się ściśle według szczegółowego programu obrad sesji. Materiały tych obrad (we fragmentach), a mianowicie zagajenia, referaty, przeglądy opracowań nadesłanych na sesję, podane są w części II niniejszego opracowania (str. 19—97).

Przemówienie dyr. GKBZH w Polsce prof. Cz. Pilichowskiego

W toku obrad, mianowicie w pierwszym dniu po południu, głos zabrał dyrektor Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce prof. Czesław Pilichowski. W swoim wystąpieniu niezwykle pochlebnie ocenił inicjatywę zwołania sesji naukowej i wyraził przekonanie, że zebrane materiały historyczne staną się wartościowym wkładem w poznanie dziejów lat 1939—1945, nie tylko zresztą w kręgu spraw adwokatury.

Profesor Pilichowski wręczył adw. Witoldowi Bayerowi dyplom i medal pamiątkowy Komisji przyznany Ośrodkowi Badawczemu Adwokatury. Dyplom ten zawiera następującą treść: „Ministerstwo Sprawiedliwości. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce nadała Ośrodkowi Badawczemu Adwokatury przy Naczelnej Radzie Adwokackiej Medal Pamiątkowy”. Podpisał Minister Sprawiedliwości prof. Sylwester Zawadzki. Medal ma na awersie napis „Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce 29 marca 1945”, a na rewersie napis „Nie ma przedawnienia zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości”.

Medal pamiątkowy został przyznany także adwokatom: drowi Romanowi Łyczynkowi, Janowi Jackowi Nikischowi i Karolowi Pędowskiemu.

Uchwała z dnia 28 listopada 1982 r.

W toku obrad, na wniosek adw. Tadeusza Mazurkiewicza, uczestnicy sesji na zebraniu plenarnym w dniu 28 listopada 1982 r. podjęli jednomyślnie uchwałę następującej treści:

„Uczestnicy sesji naukowej na temat «Adwokatura polska w latach 1939—1945», zorganizowanej przez Ośrodek Badawczy Adwokatury i Warszawską Izbę Adwokacką, uznają odbycie tej sesji za bardzo celowe, a jej wynik za poważne osiągnięcie w badaniu historii i roli adwokatury w tym okresie historii Polski. Uczestnicy sesji wyrażają w związku z tym podziękowanie organizatorom sesji, a szczególnie mec. Witoldowi Bayerowi. Istnieje obiektywna potrzeba kontynuowania i pogłębiania tych samych badań oraz upowszechniania osiągniętych wyników. Dla najpełniejszego wykorzystania wyników sesji uczestnicy jej zgłaszają dezyderaty, by: najcenniejsze materiały sesji opublikowane zostały drukiem w ramach seryjnego wydawnictwa «Szkice z dziejów adwokatury» jako specjalny zeszyt tej serii; wydano jako suplement II tomu «Słownika Biograficznego Adwokatów Polskich» spis adwokatów i aplikantów adwokackich, którzy zginęli w latach 1939—1945 w walkach o niepodległość na frontach wojennych, w walkach podziemia, w obozach koncentracyjnych i jenieckich, na przymusowych robotach i wskutek innych form eksterminacji przez okupanta; Ośrodek Badawczy Adwokatury zorganizował w latach 1983—1984 narady poświęcone analizie i gromadzeniu dalszych badań odnoszących się do udziału adwokatów polskich w walkach o niepodległość i w organizowaniu polskiego życia narodowego i społecznego w latach ostatniej wojny, to jest dziedzicom, którymi zajmowały się drugi i trzeci dział tematyczny tej sesji. Dezyderaty te uczestnicy sesji przedstawiają w szczególności Naczelnej Radzie Adwokackiej, Ośrodkowi Badawczemu Adwokatury i Redakcji «Palestry»”.

Dyskusja

Podczas trwających obrad kilku z uczestników zabrało głos w ramach dyskusji.

Adwokat Stanisław Mierzwa w czasie swojego wystąpienia powiedział m.in.: „Należałoby opracować całościowo zagadnienie wkładu adwokatury w historię lat 1939—1945. Trzeba zwrócić uwagę na walkę polityczną prowadzoną na emigracji w konie rządu gen. Sikorskiego i rolę takich adwokatów, jak Graliński, Lieberman i inni. Pomimo różnic politycznych, od których nie była wolna również adwokatura, palestra wniosła znaczący wkład w dzieło odbudowy Polski niepodległej”.

Adwokat Juliusz Braun zgłosił następującą propozycję dotyczącą dalszej pracy Ośrodka Badawczego Adwokatury: „Należy uwypuklić działalność adwokatów w zakresie prawa publicznego i opracowania programów ustrojowych dla przyszłej Polski. OBA podzielił sztywno okres, którym zajmowała się sesja, ze szkodą dla prawdy narracyjnej. Istnieje wiele białych plam w skali kraju, jeżeli chodzi o wkład poszczególnych środowisk adwokackich w walkę z okupantem. Należy to uzupełnić”

Adwokat Mieczysław Drozdowicz podkreślił zasługi polskiej służby więziennej w okresie okupacji, zwłaszcza na Pawiaku.

Adw. dr Zdzisław Krzemiński powiedział m.in.: „Zgadzam się z przedmówcami, że istnieją białe plamy na mapie działalności adwokatów w latach II wojny światowej. Na przykład w 1940 r. por. Pilecki został skierowany przez AK do zorganizowania siatki w Oświęcimiu. Główne role w tej organizacji odgrywali

adwokaci (Jerzy de Virion, Stefan Niebudek, Wacław Szumański), a działalność adw. Bernarda Zakrzewskiego, szefa kontrwywiadu Komendy Głównej AK, zasługuje na szerokie omówienie”.

ZAMKNIĘCIE SESJI

Przemówienie adw. Andrzeja Rościszewskiego

W niedzielę 28 listopada 1982 r. godz. 13.00 współprzewodniczący Komitetu Organizacyjnego adw. Andrzej Rościszewski, wicedziekan Rady Adwokackiej w Warszawie, zamknął obrady wygłaszając następujące przemówienie:

„Sesja poświęcona adwokataturze polskiej w latach drugiej wojny światowej dobiegła końca. Słuchając referatów i wypowiedzi w dyskusji wygłoszonych w czasie trwania sesji, na nowo odżyły w naszej wyobraźni odległe lata wojny i okupacji hitlerowskiej, wspomnienia konspiracji i krwawych zmagani z najeźdźcą, obrazy martyrologii społeczeństwa polskiego. Elementem dominującym w tych wspomnieniach jest obraz walki, początkowo jawnej w obronie Państwa, a następnie, w późniejszym okresie, toczonej w warunkach konspiracji w obronie Narodu oraz najżywniejszych jego interesów i wartości, w obronie godności człowieka oraz odwiecznego prawa ludzkości do życia w wolności i spokoju. Walki nie tylko bezpośredniej z bronią w rękę prowadzonej na terenie całego kraju, na wsi i w miastach, w lasach, w górach, na ulicach i barykadach, ale również tej może nawet trudniejszej, pośredniej, kontynuowanej stale, systematycznie, w tajnych drukarniach, w konspiracyjnym podziemiu, w tajnym sądownictwie i nauczaniu.

Dzisiaj niewątpliwie jest jeszcze za wcześnie na dokonanie bilansu osiągnięć i braków sesji. Potrzeba na to czasu, potrzeba perspektywy. Mimo to wydaje się, że co najmniej dwie kwestie są rzeczą niewątpliwą.

Po pierwsze, sesja i zgromadzone dzięki niej referaty przyczyniły się do pogłębienia naszej wiedzy o dziejach adwokatury w czasie ostatniej wojny oraz o poważnych ofiarach, jakie złożyła ona w walce o niepodległość. Po drugie, wyniki sesji determinują kierunki przyszłych badań i wskazują na celowość ich kontynuowania. Niech zatem wolno mi będzie jako współprzewodniczącemu Komitetu Organizacyjnego złożyć Radzie Programowej, Sekretarzom naukowym oraz Panu Przewodniczącemu sesji serdeczne podziękowanie za trud i wysiłek włożony w merytoryczne jej przygotowanie oraz sprawne prowadzenie obrad.

Dziękuję gorąco wszystkim autorom za opracowanie i nadesłanie referatów. To właśnie dzięki twórczemu wysiłkowi poszczególnych autorów sesja pozwoliła zgromadzić tak liczne i cenne materiały rozszerzające zakres naszej wiedzy o działalności adwokatury w czasie ostatniej wojny.

Dziękuję wreszcie za udział w sesji wszystkim jej uczestnikom. W większości nie tylko osobiście brali Państwo udział w opisywanych wydarzeniach, ale również nierzadko byliście ich współtwórcami. Ten właśnie fakt, że po tylu latach od zakończenia wojny, z których część była tak bardzo trudna i charakteryzowała się nieuzasadnionymi represjami, udało się zgromadzić w tej sali tylu wybitnych przedstawicieli Polski Walczącej, którzy w czasach największego zagrożenia bytu narodowego, nie bacząc na osobiste niebezpieczeństwo, potrafili podporządkować swoje życie wymaganiom walki i konspiracji, jest — moim zdaniem — jednym z najpoważniejszych osiągnięć sesji. Nadaje ono referatom wygłoszonym w czasie sesji walor w naszej najnowszej historii niemal wyjątkowy i bezcenny — walor autentyczności i rzetelności. Walor prawdy!

Sesję naukową «Adwokatura polska w latach 1939—1945» uważam za zamkniętą”.